

Hur ska det nya kalla kriget sluta?

Av Bo Hugemark

Resumé

The first cold war ended with the inevitable defeat of the Soviet Union due to its irrational economic system. The failure of Russia to become a democratic and liberal state has been alleged to myths about the western powers' neglect and NATO's encirclement. However, the main cause has been the Russian lack of *Vergangenheitsbewältigung*. Today, we have a new cold war, a conflict caused by irreconcilable values and ideology. In this article I first analyse the causes of the Soviet Union's defeat in terms of the crumbling of three uniting factors: threat perceptions, repression and social contract. After that, I apply the same factors to the Putin system and make some guesses about its future. Threat perceptions are incessantly conveyed by propaganda and accompanied by military actions, hitherto successful and fomenting nationalism. Repression is increasing, skillfully using modern media. The social contract has so far been fulfilled: stability after the turmoil of the Yeltsin era, welfare and prosperity paid with oil incomes, national pride from Russia's annexing of the Crimea. However, the future of the social contract is dim: low oil prices, neglected investments, brain-drain caused by emigration of talented people, high defence expenditures and vast corruption at the top levels. One possible outcome is that the regime will try to divert attention from domestic problems by seeking conflicts abroad, e. g. with states where pretexts of guarding Russian-speaking minorities could be found. Putin and his system will disappear, somehow. It will be a turbulent process, filled with risks and chances. Hopefully, the western leaders will not be so bewildered this time as they were in 1991, but be able to meet the risks and take the chances.

”SOVJETUNIONENS SAMMANBROTT VAR seklets stora geopolitiska katastrof” Detta Putins yttrande citeras flitigt i dagens säkerhetspolitiska debatt. Spekulationerna har varit många om vad han avsåg med detta. Ett enkelt beklagande av ett faktum? En anklagelse mot dem som var skyldiga till detta? En deklaration om att han tänker göra något åt saken? I Rysslands grannländer växer misstanken om att det sistnämnda är fallet, med annexionen av Krim och insatser av ryska stridskrafter i Donbass som tydliga tecken.

Det sovjetiska geopolitiska imperietänkandet lever uppenbarligen. Och inte bara i Ryssland. Det finns en mental skugga från Sovjetunionen i mångas sinnen i väst, som ger grogrund för appeasement, mottaglighet

för myter, accepterande av ryskt våldsmonopol etc.

I mycket beror denna mentala skugga på att sammanbrottet kom så snabbt och oväntat. Åtminstone för politiker och statsvetare; ekonomer hade länge förkunnat att Sovjetsystemet var ohållbart och fallfärdigt.

I det blockuppdelade Europa såg många chansen till en framtid i fred och frihet i en helt orealistisk bild av konvergens och fredlig samexistens mellan två system. Ronald Reagans uppmaning ”Mr. Gorbachev, tear down this wall!” sågs som orealistiskt effekt-sökeri. Men konvergens mellan ideologiska system är omöjlig. Den enda möjliga utgången av en konflikt mellan två ideologiska system

är endera sidans seger. Det var också vad som hände 1991 i och med västs seger i den konflikt som började 1918, om man så vill ett tredje världskrig som omslöt det andra. Ett krig mellan å ena sidan marknadsekonomi och demokrati å den andra planekonomi och totalitarism, ett krig mestadels kallt men med våldsinslag: Östberlin 1953, Poznan 1956 Budapest 1956, Prag 1968.

Sovjetunionen var en i längden omöjlig konstruktion, ekonomiskt och mänskligt. ”Socialismen är avskaffande av rationell ekonomi” sade den österrikiske liberala ekonomen Ludwig von Mises 1920. Att den irrationella sovjetekonomin överlevde så länge berodde på att den fick verka under sådana abnorma förhållanden där planekonomi fungerar – och är nödvändig: inbördeskrig, militär upprustning, krig, uppbyggnad av infrastruktur och tung basindustri efter kriget, ny kapprustning inför ett eventuellt tredje världskrig. Men att tillfredsställa normala samhälls- och individuella behov kunde systemet inte klara. Och när Gorbatjov kände sig tvingad att demontera hotbilderna var nederlaget för det planekonomiska/totalitära systemet oundvikligt.

Det var alltså ett nederlag, men det gick att bortförklara med politikernas förräderi. Generalöverste Albert Makasjov, befälhavare i Volga-Urals militärområde talade inför ryska kommunistpartiets konferens i juni 1990 om hur p g a ”segrar’, s k segrar för vår diplomati, Sovjetarmén jagas bort utan strid från de länder som våra fäder befriade från fascismen”. (Samma tankegångar gick för övrigt igen hos militären efter första Tjetjenienkriget)

Myterna

Här var grunden lagd till en dolkstötslegend likt den i Tyskland efter första världskriget. Även detta slutade utan ett totalt militärt

nederlag, skulden kunde läggas på förrådiska politiker.

Men därmed upphör likheterna mellan 1919 och 1991. Efter första världskriget påtvingades Tyskland en förödmjukande fred och ålades stora krigsskadedeckning. Efter det tredje – det kalla kriget – skedde inget sådant gentemot Ryssland. Det blev tvärtom efterhand en boom av investeringar. Västeuropas beroende av rysk olja och naturgas har ökat. Den ekonomiska sammanflätningen har gått så långt att vissa bedömare troskyldigt hävdade att väpnad konflikt mellan Ryssland och Västeuropa varit otänkbar. Beroendet minskar dock sedan några år.

Men man kanske kunde ha gjort mer? Kunde man efter det andra världskriget bygga upp Tyskland och andra centraleuropeiska stater ur krigets ruiner borde man väl ha kunnat satsa på en ny gigantisk Marshallhjälp till Rysslands stöd för att främja marknadsekonomi och demokrati? Svaret är enkelt: Nej, det saknades grundläggande förutsättningar för detta, nämligen traditioner av:

- Kapitalism. En sådan ekonomi hade börjat blomstra före första världskriget men utrotades av bolsjevikerna (med en kort respit under NEP-perioden.)
- Konstitutionellt styre (med undantag av ett drygt halvår 1918)
- Rättsstat
- Sociala skyddsnät (överflödiga i kommandoekonomin)

I Tyskland hade sådana traditioner haft längre hävd och varit utrotade kortare tid, ett drygt decennium. Det fanns tillräckligt starka fundament att bygga upp den nya staten på.

Det saknades inte råd och rådgivare till den nyfödda flämtande demokratin i Ryssland. Det fanns också goda krafter i Ryssland som ville ta sig an det gigantiska proble-

met att bygga marknadsekonomi. Men den gamla nomenklaturan fanns kvar i orubbat bo och kunde privatisera sig själv med tillgång till statens egendom. Det uppstod en rövarkapitalism och i slutet av processen dagens kleptokrati. Också säkerhetstjänsten var intakt (som om Gestapo behållits i Västtyskland!), och idag ser vi den ekonomiska och politiska makten sammanflätade på allra högsta nivå.

Det går säkert att finna gott om misstag i västs hantering av politiska och ekonomiska relationer med den ryska bräckliga demokratin men de berodde mindre på illvilja än på förvirring hur man skulle hantera den plötsliga segern. Likaså saknades mental beredskap hos ryssarna att inse nederlaget. Och att erkänna de oförrätter som Sovjetunionen tillfogat sitt eget folk och andra nationer. Det som på tyska heter Vergangenheitsbewältigung, att göra upp med sitt förflutna, har lyst med sin frånvaro.

Denna brist på insikt om det mörka förflutna kan vara en förklaring till att den ryska ledningen tolkat utvidgningen av Nato som ett hot. En annan förklaring kan vara att man sett utvidgningen som ett hinder för att använda militära medel som påtryckningsmedel. En tredje att man genom att skapa en belägringsmentalitet kan använda folkets missnöje från inrikespolitiska misslyckanden och skapa stort stöd för Ledaren.

Till dolkstötslegend och Versaillesmyt kunde man därför foga inringningsmyten. Den har också slagit rot på flera håll i väst, hos politiker, diplomater och statsvetare som argument för neutralism och appeasement. Men den är grundfalsk.

Natoutvidgning under vanda^I

Västmakterna, yrvakna efter den oväntade segern, hade inga tankar på att utnyttja tillfället och utvidga Nato för att inringa

Ryssland. De var fullt medvetna om hur bräcklig den ryska demokratin var. Medan Sovjetunionen kunde skrämra omvärlden med sin styrka, var det nu Rysslands svaghet som gav det makt. Den amerikanska linjen efter Sovjetunionens sammanbrott blev "Russia first", gör inget som kan fördärva Rysslands möjligheter att bli demokratiskt! Ett flagrant exempel var oviljan att leverera vapen till de baltiska staterna, de enda f d Sovjetrepubliker som inte ärvde delar av den sovjetiska krigsmakten – utom som kvardröjande ockupationstrupp. Skälet kan knappast ha varit att baltiska krigsmakter skulle ha utgjort hot mot Ryssland. Snarare var det väl något slags absurd symbolik: vi vill inte säga till ryssen att vi ser honom som fiende.

Så starkt hade intressesfärstänkandet präglats i västländernas föreställningsvärld att de avskräckte sig själva från att konsolidera ett nytt säkerhetssystem i Europa. "Mycket har förändrats i Europa, det som har förändrats minst är de ledande politikernas verklighetsuppfattning", så inledde Polens dåvarande president Lech Walesa sitt tal vid Sverige-besöket 1995.

Initiativet till utvidgningen kom tre år tidigare från de stater som sluppit ur Sovjetunionens maktsfär och inte vågade grunda sin säkerhet på fromma förhoppningar om att Ryssland var på rak väg till demokrati. De ville få en säker förankring i det västliga säkerhetssystemet. Den enda lösningen var medlemskap i Nato, som i motsats till OSSE och EU hade militärt hårda maktresurser och innehöll USA, som de av historiska skäl litade mer på än på de europeiska stormakterna. På våren 1992 förklarade Tjeckoslovakiens, Polens och Ungerns ledare att deras mål var Natomedlemskap. De framförde till president Clinton sina länders känsla av att leva i ett säkerhetspolitiskt vakuüm.

Entusiasmen i väst var ringa. Europeiska Natostater var ovilliga att ta bort fokus

från det transatlantiska kärnområdet och ta risken att involvera Alliansen i svårförutsebara konflikter i Östeuropa. Många västliga politiker var fångna i kalla krigets intressesfärstänkande, skrev under på de ryska hotföreställningarna och anteciperade ”rättmätiga ryska intressen”.

President Clinton stod inför ett dilemma: skulle han lyssna till de östeuropeiska staternas böner och riskera att äventyra den bräckliga ryska demokratiska utvecklingen? Eller prioritera Ryssland och låta östeuropéerna leva på det bräckliga hoppet?

Kriget i Bosnien blev avgörande. Än en gång hade européerna misslyckats med att hålla fred på sin kontinent. ”The reason why we are in Europe is that we don’t trust your ability to mind your own business” sade den pensionerade amerikanske diplomaten John Ausland på en konferens i Oslo 1986. Nu besannades detta en tredje gång. Clinton började fundera på om inte Natoutvidgning skulle utgöra ett medel att sprida demokrati, hindra konflikter och säkra USA:s närvaro i Europa.

Det blev en lång och osäker process, ett skickligt amerikanskt manövrerande mellan parter med vitt skilda ståndpunkter. Det gällde att tillgodose de östeuropeiska staternas säkerhet. Men att samtidigt ta hänsyn till Rysslands känslor. Den gordiska knuten löstes genom att tala om skapandet av ett nytt Nato, som inte var en försvarsallians mot Ryssland utan ett medel att stabilisera Europa och hantera nya hot, en fortsättning av Marshallplanen. Ryssarna borde ha allt att vinna på att grannarna skulle känna sig säkra.

Det var inte en syn som delades av alla i Moskva. Efter några hoppfulla signaler från Jeltsin tog den ryska propagandan mot ”expansionen” fart. Till slut blev den dock kontraproduktiv. Ryssarna försökte bli skrämma med spöket att utvidgningen skulle

kunna leda till att reaktionära krafter fick makten i Moskva. Det födde tankar i väst att om den ryska demokratin var så bräcklig så var det kanske bäst att säkra upp de stater som ingått i den ryska sfären.

Clinton-administrationen gjorde klart att man visserligen var angelägen om att upprätta ett strategiskt partnerskap med Ryssland men inte tänkte låta ryssarna bromsa utvidgningsprocessen eller påverka dess innehåll. Samtidigt satsade Clinton all sin politiska fingerfärdighet på att få ryssarna att acceptera utvidgningen. I Helsingfors 1996 gav Jeltsin till och med upp försöken att framtvinga ett löfte om att aldrig släppa in före detta sovjetrepubliker i Alliansen.

För att definitivt desarmera inringningsargumentet slöt Nato före utvidgningen med Ryssland *Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between Nato and the Russian Federation*. Och 2002 bildades The Nato-Russia Council (NRC), för konsultationer och samarbete. Ryssland fick därigenom en unik ställning bland icke-medlemmar i vad avser insyn i Alliansen. Ett remarkabelt och symboliskt tecken på de nära relationerna mellan Nato och Ryssland var att den ryska representationen i SHAPE inhystes i den byggnad som under det kalla kriget innehöll den speciella grupp som bevakade det strategiska läget i Berlin! Nato har också undvikit – till dessa dagar – att stationera trupp permanent i de nya medlemsländerna.

Påtagligt under hela processen var att det var medlemsaspiranterna som drev på och med oro såg på västliga förhållningsförsök – exempelvis Partnership for Peace– och på den amerikanska strävan att vinna Rysslands bifall. De hade historiska erfarenheter av att stormakter gjorde upp över deras huvuden.

När den ryska regimen nu utmålar Nato som ett hot är det därför svårt att undvi-

ka slutsatsen att det hot den känner är att Rysslands möjligheter att använda militära maktmedel mot grannländer begränsas.

Ett nytt kallt krig

Två gånger misslyckades den ryska politiken med att hindra Natoutvidgningen, den tredje gången lyckades den. Vid Natos toppmöte i Bukarest 2008 förvägrades Georgien och Ukraina – enligt uppgift efter ryska påtryckningar – att ingå i Membership Action Plan (MAP). Resultatet såg vi i augusti 2008 och våren 2014 till idag. Så var det med den inringningen.

Nu är det Natos förstärkningar av försvaret i öst och debatten om svenskt-finskt medlemskap som utlöser upptrappad rysk propaganda och vapenskrummel inklusive knappt underförstådda kärnvapenhot.

Rysslands medlöpare i väst talar sig varma för avspänning och dialog. Det liknar i mycket talet om gemensam säkerhet under det kalla kriget. Problemet då var att konflikten var mellan två ideologiska system mellan vilka ingen kompromiss var möjlig. Visserligen hävdade många västliga bedömare att den kommunistiska ideologin bara var en fasad, att det rörde sig om ren maktpolitik. Men en ideologi som hävdas tillräckligt empatiskt som grund för den egna makten får till slut en styrande verkan. Ingen är immun mot sin egen retorik. Kommunistpartiet kunde naturligtvis inte plötsligt avsvära sig den kommunistiska ideologin.

Och att reformera ett system som blivit så absurt som det sovjetiska var omöjligt. Gudrun Persson skriver i sin utomordentliga bok *Varför föll Sovjetunionen?*² att Gorbatsjov inte hade planer på verkliga reformer, det var snarare försök att ”rundsmörja systemet för att få det att fungera bättre; de begränsade reformerna skulle integrera västerländsk

teknik och produktivitet i den enpartistat som Stalin lämnat i arv.”

Hotföreställningar, belägringsmentalitet och krigspropaganda tilltar för närvarande i ryska medier och i uttalanden av politiker och militärer. Men när frågan ställs till expertisen om vi ser ett nytt kallt krig, blir svaret oftast nej. Ty det är i motsats till då inte fråga om en konflikt mellan två ideologier. Men är detta sant? Är inte Putins nationalistiska retorik, hans utmålning av västerländska värden som ett hot mot Ryssland, hans fördömanden av västlig livsstil etc väl så mycket ideologi som det sovjetiska talet om kapitalistisk utsugning och dollarimperialism. Huvudavsikten med kriget mot Ukraina var enligt många bedömare att avvärja smitta från västerländsk demokrati. Och, som sagt, enda möjliga utgången i en kamp mellan två ideologier är den enas seger. När kommer vi att få uppleva den enda acceptabla utgången, den västliga demokratins seger över ett alltmer totalitärt och aggressivt ryskt system?

Historien upprepar sig aldrig helt men det kan vara nyttigt att se vilka faktorer som inte förmådde bevara sovjetystemet och hur dessa ter sig idag.

Tre faktorer som föll bort

Sovjetunionens nederlag i det tredje världskriget åstadkoms inte av en västlig konsekvent offensiv strategi. Tanken på roll-back övergavs under 50-talet och den överordnade strategin blev containment. Två offensiva inslag kan dock noteras: President Carters Human Rights-kampanj, med sitt synliga resultat i den tredje korgen i Helsingforsdokumentet 1975, grunden för många dissidentrörelser samt president Reagans upprustning bl a med Strategic Defense Initiative som stundom ackompanjerades av slagordet att rusta skjortan av ryssarna. Men framför allt var nederlaget resultatet av systemets inneboende

absurditeter och självmotsägelser. Men man kan notera att just dessa egenskaper födde farhågor i väst för våldsamma urladdningar, anfall med berätt mod för att slå ut Västeuropa eller eskalerande våldshandlingar för att hindra upplösning i Östeuropa.

Så blev inte fallet; systemet föll i en accelererande process där de systembevarande krafterna försvagades och försvann i lyckosamt samspel, under trycket av att försöka rädda en fallfärdig ekonomi.

En av faktorerna har redan nämnts: *den yttre hotbilden* som skapade belägringsmentalitet och motiverade repression och dominans över satellitstaterna. Militärutgifterna hade mot slutet nått en ohållbar nivå – bortåt 30 procent av BNP. Den av Ronald Reagan annonserade SDI hotade driva upp dem än mer om Sovjetunionen skulle hänga med. Det fanns därmed starka motiv att tona ner hotbilden, och minska militärutgifterna, detta också för att få tillgång till västerländsk teknologi till en nedgången civil industri.

Med en demonterad hotbild bortföll motiven för att hålla stora truppstyrkor i satellitstaterna och vägen var öppen för deras frigörelse, från beroendet av Sovjetunionen och från den planekonomiska tvångströjan. Och till marknadsekonomi och demokrati, en stundtals krokig väg, på flera håll ännu inte helt avslutad.

En annan systembevarande faktor var *det totalitära systemet*, repressionen, mot oliktänkande personer, mot nationalistiska frigörelsetendenser i delrepublikerna och i satellitsfären. Som ovan sagts innebar avspänningen att regimen inte längre kunde motivera det totalitära styret med det yttre hotet. Det fanns också ett positivt motiv för öppenhet, Glasnost. Gorbatjov ville öppna för kritik av konservativa medlemmar av kommunistpartiet som motsatte sig hans reformförsök, Perestrojkan. Men det blev en process som inte gick att hejda; kritiken av konservativa

kommunisterna blev till kritik av kommunistpartiets ledande roll och därigenom av hela systemet. Repressionsmöjligheterna minskade med data- och informationsteknikens tillväxt. I stället för Storebror ser Dig tonade fram möjligheterna av okontrollerad informationsspridning. Alla försök att hindra den utvecklingen skulle bara leda till ytterligare stagnation.

Den tredje sammanhållande faktorn var *samhällskontraktet*: medborgarna överlät den politiska makten till partiet i utbyte mot att den levererade fasta priser, arbete åt alla och jämlikhet (att en del ”var mer jämlika än andra” accepterades i ett land som upplevt tsartidens klasskillnader)

Samhällskontraktet började vittra redan under det kalla kriget, när regimen, med Richard Swartz ord, endast levererade makt åt makthavarna, brister och köer till medborgarna. Som Gudrun Persson träffande uttryckt det:

”Skillnaden mellan propagandans proklamerade värld och den verklighet människor levde i gjorde att Sovjetunionen blev fången i sin egen retorik – och när glappet mellan retoriken propagandan och verkligheten blev för stort höll inte sovjetsystemet ihop längre. När rädslan gradvis försvann var upplösningen ett faktum. Om någon orsak var väsentlig för upplösningen var det just en enda process; förljugenheten, tristessen i vardagen och en gradvis avtagande rädsla öppnade upp för ett nytt, ett annat liv.”³

Revolutioner uppstår oftast när ett tryck börjat lätta: ”... från eden i Bollhuset till Bastiljens stormning förflöt 55 dagar. Detta trots att inga TV-team fanns på plats i Versailles.” Så skrev jag i förordet till *Militärhistorisk tidskrift* 1989, till 200-årsminnet av franska revolutionen och med anledning av murens fall. Riktigt så fort gick det inte i Ryssland, men Gorbatjovs Perestrojka och

Glasnost gjorde Sovjetsystemets fall ohejdbart.

Håller Putin-systemet?

Det sorgliga med det socialistiska systemets fall var att, som nämndes ovan, det inte fanns traditioner och strukturer som kunde möjliggöra skapandet av ett anständigt kapitalistiskt system. Förhoppningarna om Rysslands inlemmande i ett europeiskt demokratiskt och liberalt säkerhetssystem kom på skam. Förutsättningar saknades som sagts.

Hur hållbart är då Putinsystemet, som nu ser ut att gå mot ökade ekonomiska svårigheter och som har gott om inre spänningar? Man kan se samma tre sammanhållande krafter som i Sovjetstaten, men hur starka är de och vilket är deras inbördes förhållande och samspel?

Hotbilden och inringningsmyten har jag berört ovan. Den har hittills fungerat väl. Propagandan har trummat in budskapet om västs försök att underminera Ryssland och om den ryska krigföringen i Ukraina som ägnad att stoppa fascismen. Den motiverar ökade militärutgifter, som givetvis på lång sikt är en påfrestning på ekonomin, men som nu stärker regimens makt och utrikespolitiska handlingsfrihet. Den bidrar också till den bild regimen målar upp om sitt arbete för Rysslands storhet.

De ryska militära aktionerna i kraft av hotbilderna stärker det folkliga stödet, åtminstone så länge de inte medför offer i människoliv – eller så länge sådana kan döljas.

Krimockupationen var därvidlag ett guldfynd, ett fait accompli och ett byte som kunde utmålans som återtagande av rättmätig rysk egendom, en ofarlig demonstration av militär makt.

Med sin valhända och räddhågade hantering av Krimkrisen och den följande ryska invasionen i Donbass överlät väst våldsmo-

nopolet till Ryssland, och bedömer ständigt sina handlingsmöjligheter utifrån ängslan att provocera Ryssland. Den absurda motviljan att leverera vapen till offret för aggressionen, Ukraina, är det bästa exemplet. Därmed är det riskfritt för Putin att använda den militära makten även i andra f d sovjetrepubliker.

Ännu ett fynd gjorde Putin med det militära ingripandet i Syrien. Det kunde motiveras inför opinionen som motiverat av att hålla tillbaka det islamistiska hotet mot Ryssland, men huvudeffekterna var att Ryssland har gjort sig till del av lösningen av Syrien-krisen, samtidigt som det konserverat konflikten genom sitt militära stöd till Assad. Vilket i sin tur ökar flyktingströmmen och därmed splittringen i EU. Och västs beroende av Ryssland i Syrien kan bli en frestelse till ökad appeasement i Ukraina-kriget och till mildrande av sanktionerna.

Krigsretorik och upprustning har alltså hittills givit god utdelning. På kort sikt kan det kanske ha ökat aptiten. På lång sikt, finns det en gräns där ekonomi och opinion når en bristningsgräns?

De ryska militära aktionerna hittills har, förutom att bidra till hotföreställningarna, också ökat *repressionsmöjligheterna*. Kritik av politiken kan utmålans som landsförräderi i en situation då ondskefulla krafter hotar moder Ryssland. Tjetjeniens Ramzan Kadyrov ställer villigt upp med bestraffningar.

Repression och propaganda har ännu inte nått ett totalitärt stadium av sovjetisk modell. Men den är inte mindre effektiv. Informationsflöden kan inte hejdas, men de kan mötas med desinformation. Den ryska propagandaapparaten har nått en tidigare aldrig uppnådd förmåga att känna av vad som slår rot, i landet och utomlands, att utnyttja offermentalitet och behov av syndabockar, att odla myter. Den inte bara i sovjetisk stil förvränger sanningen och omtolkar fakta utan producerar lögnerna hämningslöst, ut-

nyttjande statskontrollerade troll i sociala medier. Till detta likvidering av farliga oppositionspolitiker och journalister.

För denna verksamhet finns till synes inga gränser. Om Gorbatsjov behövde öppenhet för att komma tillrätta med en stel byråkrati behöver Putin största möjliga slutenhet för att bevara det korrumpierade styret med honom i toppen. Några dubier om konsekvenserna på lång sikt finns uppenbarligen inte. Men vad händer om korruptionen avskräcker utländska investerare, ett av de farligaste hoten? Investeringsnivån är på tok för låg för närvarande. Och vilken effekt får den brain-drain genom emigration av begåvningar som redan pågår för fullt?

Rysslands militära framgångar har stärkt ett av tre ben i det nya *samhällskontrakt* som Putin utvecklat: nationell stolthet, känsla av omvärldens respekt, stolthet över den egna militära styrkan. När Putin stod på läktaren i Sotji och lyssnade på den ryska nationalsången kunde man ana att hans tankar var på annat håll. Och med de storartade Olympiska spelen och Krimockupationen kunde ryssarna börja resa sig efter de förödmjukelser från den dekadenta västvärlden som regimen propaganda kolporterar ut

Det andra benet är att garantera stabilitet efter det turbulenta 90-talet, efter misslyckade, dödsdömda försök att utveckla demokrati och marknadsekonomi. En stabilitet symboliserad av Putins hårdhänta uppgörelse med oligarkerna. Det tredje att förbättra levnadsvillkoren, möjliggjort genom export av energi – till priset av försummade långsiktiga investeringar, ett pris ännu inte märkbart för gemene man.

Sammanhållande eller splittrande?

Hur starka är då de systembevarande faktorerna? För närvarande är den dominerande

bilden att de förstärker varandra och är effektiva. Men det finns också inneboende motsättningar och känsligheter.

Helt avgörande är om samhällskontraktet håller och viktigast här är levnadsvillkoren för gemene man. En populär metafor är huruvida kylskåpet eller TV:n styr ryssens syn på regimen. Så länge kylskåpet är fullt accepterar han propagandabilden, men om det börjar bli tomt börjar han ifrågasätta. Det börjar väl tömmas så sakteliga med sjunkande oljepriser, ökade försvarsutgifter och som en följd av försummad förnyelse av ekonomin. Regimen gör vad den kan för att lägga skulden på de utländska sanktionerna, men propagandan har kanske sin gräns för trovärdigheten. Kanske skulle inte heller korruptionen på högsta nivå längre accepteras när folkets levnadsvillkor blev hårdare.

En effekt som propaganda och desinformation har fått är en allmän känsla att man inte kan lita på någon fullt ut. Hittills har detta varit ett vapen för regimen mot utländsk information. Men det finns kanske en brytpunkt då det kan vändas mot regimen. Inrättande av ett nationalgarde till skydd för statsledningen är ett tecken på att ledningen bedömer att det behövs hårdare metoder för att förhindra en upprepning av demonstrationerna 2011. Liksom dumabeslutet nyligen om att använda skarp ammunition vid demonstrationer.

Ett känt fenomen är att en regim med inrikes problem kan söka utrikes konflikter. Om Putins samhällskontrakt börjar rämna och den inrikes kontrollen svikta, finns det gott om möjligheter till sådana. Baltikum, Ukraina revisited, Moldavien, Kazachstan för att nämna några. Skulle den ryska opinionen ställa sig bakom militära angrepp som kostade människoliv? Ja kanske, om det kunde utmålas som aktioner för att rädda ryska minoriteter från förföljelse eller möta hot mot Moder Ryssland.

Ett antal frågor utan svar. Men historien visar att det kan svänga snabbt. Faktorer som i samspel bevarar ett system kan om de försvagas under vissa omständigheter i stället få centrifugal effekt.

Under slutet av det förra kalla kriget anfördes väst av rädsla för Sovjetsystemets upplösning, uttryckt bland annat i president Bushs ”Chicken Kiev-tal” 1 augusti 1991. Liknande tongångar hörs då och då idag om Putin-regimen. Ett färskt exempel är när USA:s Natoambassadör Douglas Lute i slutet av april sade till nyhetsbyrån Reuters att det ”inte är möjligt att expandera Nato” inom den närmaste framtiden eftersom det skulle ”förorsaka instabilitet i det strategiskt viktiga Ryssland”. Talesättet ”man vet vad man har, inte vad man får” är ett av de mer enfaldiga sätten att driva politik. Om det man har är oacceptabelt ska det bort, och så får man se till att gardera sig för vad som komma kan.

Vad vi kan vara säkra på är att Putin kommer att försvinna på ett eller annat sätt, sörjd

av få. Kommer det system han skapat att också försvinna? Säkerligen, det börjar visa sådana inre svagheter som präglade sovjet-systemet. Och historien visar att förändringar kan komma snabbt i Ryssland. Vad kommer i stället? Kanske kan nya generationer av ryssar ha fått sådana influenser under den postsovjetiska tiden att de kan bygga ett nytt anständigt system. Och alla liberala politiker har Putin väl inte lyckats likvidera. Men någon samlad liberal opposition kan dessvärre inte urskiljas idag.

Hur som helst kommer Putinsystemets fall att bli en omvälvande process, fylld av risker och möjligheter. Man får hoppas att västvärldens ledare inte står lika handfallna som vid Sovjetunionens sammanbrott utan kan möta riskerna och ta vara på möjligheterna.

Författaren är överste, säkerhetspolitisk analytiker och ledamot av KKrVA.

Noter

1. Processen inför den första utvidgningsomgången 1997 beskrivs från amerikansk synpunkt av en av de drivande bakom utvidgningen Ronald D Asmus i *Opening Nato's Door. How the Alliance Remade Itself for a New Era*, Columbia University Press, New York 2002.
2. Persson, Gudrun: *Varför föll Sovjetunionen?* Nr 23, Pocketbiblioteket, SNS Förlag, Stockholm 2006.
3. Ibid.